

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและผลงานการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎีและผลงานการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษา หมู่บ้านห้วยต้นตุ่ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยาครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital)
2. แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (Economy Sufficiency)
3. แนวคิดความเป็นเพื่อนบ้าน (Neighborhood Concept)
4. กรอบแนวคิดในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์: 5 รูปแบบที่สัมพันธ์กัน (A Conceptual Framework of unitary Social Work Practice : 5 Interlocking Models)
5. การสังคมสงเคราะห์ชุมชน (Community Work) และ บทบาทนักสังคมสงเคราะห์ (The Prototypical roles of community Worker)
6. ผลการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital)

แนวคิดทุนทางสังคม สำหรับการศึกษการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษา หมู่บ้านห้วยต้นตุ่ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดทุนทางสังคมซึ่งสรุปและประมวลจาก 4 ทศนะหลัก ๆ ได้แก่ ("Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy," online, 2005)

1. ทัศนะเชิงชุมชนนิยม (Communitarian View)

ทัศนะเชิงชุมชนนิยมเห็นว่าทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์โดยตรงกับองค์กระระดับท้องถิ่น เช่น สมาคม สโมสร และองค์กรประชาชน การวัดทุนเหล่านี้ คือ การพิจารณาจากจำนวน และความหนาแน่นของกลุ่มเหล่านี้ในชุมชนหนึ่ง ๆ นั่นคือยิ่งมีมากยิ่งดี และจะส่งผลต่อการให้ความช่วยเหลือแก่คนยากจนและ ผู้ด้อยโอกาสในชุมชน อย่างไรก็ตาม ทัศนะนี้มองข้ามผลกระทบใน

ทางลบ ในกรณีที่มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมในทางที่ผิด เช่น การค้ายาเสพติด อาชญากรรม เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีผู้โต้แย้งว่า หลักฐานจากหลายประเทศพบว่า การรวมกลุ่มกันในลักษณะนี้ ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะนำไปสู่การเติบโตทางเศรษฐกิจเสมอไป เช่นในประเทศเคนยา ที่มีองค์กรชุมชนในลักษณะนี้กว่า 200,000 องค์กร แต่สมาชิกก็ยังไม่สามารถหลุดพ้นจากปัญหาความยากจนได้เนื่องจากองค์กรเหล่านี้ โดยส่วนใหญ่ไม่ได้เชื่อมโยงกับองค์กรและทรัพยากรจากภายนอกมากนัก รวมทั้งการไม่สามารถเข้าถึงอำนาจที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่ม

2. ทัศนะเชิงเครือข่ายนิยม (Network View)

ทัศนะเชิงเครือข่ายนิยม มองความสัมพันธ์ของคนทั้งในแนวราบ คือระหว่างคนในชุมชนเดียวกัน และในแนวดิ่ง หรือความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกชุมชน จากการศึกษาของ Granovetter (1973) พบว่า นอกจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและมีเป้าประสงค์ร่วมกันแล้ว ชุมชนยังต้องการการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ ที่มีความแตกต่างทางด้านศาสนา ชนชั้น ชนชาติ เพศภาวะ เศรษฐสังคม ด้วย หากไม่แล้วชุมชนนั้น ๆ จะสนองประโยชน์ให้แก่คนบางกลุ่มเท่านั้น ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาอีกหลายชิ้นที่เห็นว่าทุนทางสังคมควรประกอบด้วย 2 รูปแบบ ได้แก่ “การยึดโยงและเชื่อมต่อ” (Bonding and Bridging) จากการศึกษาของ Granovetter ในปี 1995 และ Van Bastelaer ในปี 1999 มีตัวอย่างที่เป็นเครื่องพิสูจน์ทัศนะในเรื่องนี้ ได้แก่ การดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการท้องถิ่นในประเทศกำลังพัฒนาต่าง ๆ ที่แรกเริ่มจำเป็นต้องพึ่งพาเพื่อนฝูงและคนภายในชุมชน (bonding) ในด้านต่าง ๆ เช่น เงินลงทุน ทรัพยากร และแหล่งจำหน่ายสินค้า แต่เมื่อธุรกิจขยายตัว ผู้ประกอบการจำเป็นต้องแสวงหาปัจจัยด้านการผลิตและการตลาดจากภายนอก (bridging) นอกจากนี้ เครือข่ายทางสังคมยังช่วยตอบสนองความต้องการของคนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจระดับต่าง ๆ ด้วย เช่น ในกลุ่มคนยากจน เครือข่ายของคนจนมีบทบาทสำคัญในการคุ้มครอง การจัดการความเสี่ยง และความสามัคคี ในขณะที่กลุ่มคนที่มีฐานะดี เครือข่ายจะช่วยส่งเสริมการทำงานในเชิงรุก เช่น การแลกเปลี่ยนข้อมูลทางด้านเทคโนโลยี และความเป็นไปในตลาดโลก โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มผลผลิต กำไร และส่วนแบ่งการตลาด

3. ทัศนะสถาบันนิยม (Institutional View)

ทัศนะสถาบันนิยม มีความเห็นว่าความสำเร็จของเครือข่ายชุมชนและประชาสังคมต่างเป็นผลพวงของการมีบรรยากาศทางด้านการเมือง กฎหมาย และสถาบันที่เอื้อต่อการรวมกลุ่ม และการสร้างเครือข่าย กล่าวคือชุมชน และเครือข่ายที่ถือเป็นการรวมกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยตัวของตัวเอง แต่จะต้องพึ่งพาปัจจัยทางด้านสถาบันที่เป็นทางการด้วย ทั้งนี้ มีงานวิจัยหลายชิ้นที่พิสูจน์แนวคิดในเรื่องนี้ เช่น การกระจายอำนาจในประเทศบราซิล ที่เน้นความสำคัญของการมีระบบบริหารจัดการภาครัฐที่ดี เพื่อเป็นแรงผลักดันให้กิจกรรมในท้องถิ่น/ชุมชน ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Judith Tendler, 1997) ผลการศึกษาของ Gollier และ Gunning (1999) และ Rodrik (1998, 1999) ที่ยืนยันว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ล่าช้าเป็นผลจากสังคม/ชุมชนที่แตกแยก และมีสถาบันทางการที่อ่อนแอหรือไม่มีระบบบริหารจัดการที่ดี

4. ทัศนะการรวมพลัง (Synergy View)

ทัศนะการรวมพลังได้เสนอแนวคิดที่ผสมผสานแนวคิดเรื่องเครือข่าย และสถาบันเข้าด้วยกัน และได้ทดลองทำการศึกษาในประเทศต่าง ๆ 5 ประเทศ (อินเดีย เม็กซิโก รัสเซีย เกาหลีใต้ และ บราซิล) ผลการศึกษาโดยสรุป พบว่า การพัฒนาต้องการความร่วมมืออย่างแข็งขันระหว่างภาคีการพัฒนาต่าง ๆ และความสัมพันธ์อันดีระหว่างภาครัฐ และภาคประชาสังคม ทั้งนี้ เนื่องจากการดำเนินการทั้งของภาครัฐ และภาคสังคมต่างก่อให้เกิดผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศในการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ในขณะเดียวกัน ภาครัฐ ภาคธุรกิจ และชุมชนเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สามารถเป็นเจ้าของทรัพยากรที่จำเป็นเพียงพอต่อการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ต้องการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementarities) และการเป็นหุ้นส่วน (partnership)

จากทัศนะหลักทั้ง 4 ที่กล่าวมา จึงเป็นที่มาของมิติทุนทางสังคมซึ่ง Narayan และ Cassidy (2001 อ้างถึงใน ชวินทร์ ดิณะบรรจง และคณะ, 2547) ได้นำเสนอดังนี้

1. ลักษณะของกลุ่ม ตัวบ่งชี้ ได้แก่ จำนวนสมาชิกกลุ่ม, การให้ความช่วยเหลือทางการเงิน, ความถี่ของการมีส่วนร่วม, การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ, ความต่างกันของสมาชิก, แหล่งทรัพยากรของกลุ่ม

2. กฎเกณฑ์ทั่วไป ตัวบ่งชี้ ได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน, ความไว้วางใจต่อกัน, ความยุติธรรมต่อกัน

3. ความร่วมมือ ตัวบ่งชี้ ได้แก่ ทำอย่างไรให้กลุ่มมั่นคงถาวร, การทำงานด้วยกัน

4. การติดต่อสื่อสาร ตัวบ่งชี้ ได้แก่ การพบปะกันทุกวัน
5. การติดต่อกันของสมาชิกกลุ่ม ตัวบ่งชี้ ได้แก่ การดูแลเอาใจใส่ความเจ็บป่วยของเด็ก, การดูแลเอาใจใส่ความเจ็บป่วยของตนเอง
6. อาสาสมัคร ตัวบ่งชี้ ได้แก่ การมีอาสาสมัคร, การมีอาสาสมัครชำนาญการ, ความเป็นธรรมทางการเงินของสมาชิก, การช่วยเหลือผู้อื่น
7. ความไว้วางใจ ตัวบ่งชี้ ได้แก่ ความไว้วางใจในครอบครัว, ความไว้วางใจในเพื่อนบ้าน, ความไว้วางใจในกลุ่มอื่น, ความไว้วางใจในนักธุรกิจ, ความไว้วางใจในเจ้าหน้าที่ของรัฐ, ความไว้วางใจในกระบวนการยุติธรรม, ความไว้วางใจในผู้ให้บริการของรัฐ, ความไว้วางใจในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ชวินทร์ ลีณะบรรจง และคณะ, 2547, น. 18)

เกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาทุนทางสังคม มี 3 ประการ (ชวินทร์ ลีณะบรรจง และคณะ, 2547) คือ

1. ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) เพื่อทำให้มีความเป็นสังคมและมีจุดมุ่งหมายของการรวมกลุ่มที่เหมือนกัน มิใช่เป็นเพียงปรากฏการณ์ของการที่กลุ่มคนมารวมกัน
2. มีผลกระทบภายนอก (Externality) เกิดขึ้นมาจากการรวมตัว ทำให้มีลักษณะของความเป็นทุนเชิงเศรษฐกิจปรากฏขึ้นมา และเป็นสินค้าสาธารณะ (Public goods) มากกว่าสินค้าโดยทั่วไป (Private goods) ทำให้ไม่มีสิทธิพิเศษ (Exclusive right) ตกอยู่กับผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ
3. ต้องสามารถสังเกตเห็นได้ (Persistence) เพราะจะทำให้สามารถวัด หรืออ้างอิงต่อไปได้ว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการมีทุนทางสังคม

มุมมองที่มีต่อ “ทุนทางสังคม” จากการศึกษาของ ชวินทร์ ลีณะบรรจง และคณะ (2547, น. 8-11) ถูกแบ่งออกเป็น 2 มิติ ได้แก่

1. มุมมองในมิติเศรษฐกิจ คือ การมองในความเป็นทุน ของ “ทุนทางสังคม”

ทุนทางสังคมโดยตัวของมันเองนั้นมิได้เป็นปัจจัยการผลิตโดยตรง หากแต่เป็นตัวกลางในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตหรือทุนอื่น เช่น ข่าวสารข้อมูล ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural resources) เป็นต้น โดยผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคม ทุนทางสังคมจะเป็นทุนได้ก็ต่อเมื่อทุนทางสังคมต้องทำให้ผลกระทบทางเศรษฐกิจปรากฏ (persistence) ขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ปรากฏขึ้นมาอาจจะอยู่ในรูปขององค์ประกอบ (composition) หรือโครงสร้าง (structure) อย่างไรก็ดี อย่างหนึ่ง นั้นหมายความว่าทุนทางสังคมที่มีผลต่อการพัฒนานั้นจะต้องเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) ไม่ว่าจะเป็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบใด ก็ตาม และ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนั้น ๆ ส่งผลให้มีปรากฏการณ์ที่มีลักษณะของการเกิด ผลกระทบต่อสังคม และ/หรือ เศรษฐกิจ ขึ้นอย่างถาวร (persistence) มี

ไซเกิดขึ้นชั่วคราวชั่วคราว จึงจะถือได้ว่าปฏิสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวมีความเป็นทุนทางสังคม ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมโดยตัวของมันเองอาจไม่ถาวรแต่ผลกระทบของมันจะถาวรมากกว่า และอาจสะสมในทุนมนุษย์ได้เหมือนดังเช่นทุนทางกายภาพที่สร้างขึ้นใหม่

2. มุมมองในมิติสังคม คือ การมองในความเป็นสังคม ของ “ทุนทางสังคม”

“สังคม” หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ยอมรับ แบบแผน กฎเกณฑ์ของกลุ่ม ร่วมกันในการดำเนินชีวิต และเนื่องจากทุนทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ ที่มีความไว้วางใจ มีการแลกเปลี่ยนและ ตอบแทนกันและกัน มีกฎระเบียบของส่วนรวม บรรทัดฐานสังคม และการควบคุมทางสังคม มีการติดต่อเชื่อมโยงเครือข่าย และมีความเป็นกลุ่ม จึงทำหน้าที่สร้างเสริมความสัมพันธ์ หรือความร่วมมือระหว่างกันขององค์กร หรือ สถาบันที่เกี่ยวข้องได้

นอกจากนั้นการมองทุนทางสังคมในมิติบูรณาการ (Social Capital in Integral Dimension: SCID) ของ วรวิทย์ โธมัส (2548, น. 107-109) ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. การปรับระบบคิดและวิธีปฏิบัติของบุคคลจากการมุ่งประโยชน์ส่วนตนไปสู่ระบบคิดและวิธีปฏิบัติที่มุ่งช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเชื่ออาทรต่อกัน โดยเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงตนเองจากเน้นตัวเองเป็นศูนย์กลาง (Egocentric) ไปสู่การเน้นจริยธรรมเป็นศูนย์กลาง (Ethnocentric) ทำให้คนเปลี่ยนจาก “I” เป็น “WE”

2. มีความเป็นไปได้ในการพัฒนาระบบคิดและวิธีปฏิบัติของปัจเจกบุคคลให้เปลี่ยนจากความเห็นแก่ตัวไปสู่เห็นแก่ส่วนรวม โดยเฉพาะความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ความคิดที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3. ทุนทางสังคมในมิติบูรณาการ ทำให้เกิดพลังในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นมิติส่วนบุคคล เมื่อปัจเจกบุคคลพัฒนาตนเองจากการรับรู้ในภาวะปกติ (waking) ไปสู่การรับรู้ในภาวะที่ละเอียด ประณีต และลึกซึ้งมากขึ้น (dreaming and deep-sleep) จะทำให้บุคคลมีโอกาที่จะเรียนรู้และ ค้นพบความจริงที่ยิ่งใหญ่ ทำให้บุคคลสามารถพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้และเข้าถึงภาวะ ที่ก่อให้เกิดปัญญาที่มีขีดความสามารถในการคิดและสร้างสรรค์อย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ทำให้ มนุษย์มีโอกาได้พัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้น (spirit) ซึ่งพลังดังกล่าวไม่เพียงแต่จะเพิ่มศักยภาพ ให้แก่บุคคลเท่านั้น พลังที่ว่ามีผลกระทบต่อระบบคิดและวิธีปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม จะ ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่จะกลายเป็นทุนทางสังคมในที่สุด ในขณะที่เดียวกันพลังที่ จะเกิดขึ้นและพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน ได้แก่ พลังจากภายนอกที่ปรากฏออกมาในรูปของกลุ่ม องค์กร สถาบันต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลทางอ้อมของการพัฒนาจิตใจในระดับบุคคล พลังเหล่านี้จะก่อให้เกิด

ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่พึงประสงค์กลายเป็นทุนทางสังคมในวงกว้างครอบคลุมสังคมในทุกระดับ

บทบาทของทุนทางสังคม ชวินทร์ ลีนะบรรจง และคณะ (2547, น. 15-16) เสนอไว้ดังนี้

1. การแบ่งปันข้อมูล (information sharing) จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งในด้านความรู้ และทักษะ ทำให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ประกอบอาชีพได้ และ/หรือ ดีขึ้น ทำให้เกิดผลลัพธ์ทางด้านเศรษฐกิจต่อไปด้วย

2. ความร่วมมือในกิจกรรม (coordination of activities) จะก่อให้เกิดความไว้วางใจมากขึ้น ก่อให้เกิดข่ายการสื่อสารวัฒนธรรม ทำให้สมาชิกในองค์กรรวมตัวและ ผูกพันกันเป็นพลัง มีอำนาจ เพื่อการต่อรอง (negotiate) พิทักษ์สิทธิ์ (advocate) นำไปสู่การเคลื่อนไหว เปลี่ยนปรับ พัฒนางองค์การได้ ความไว้วางใจโดยเฉพาะที่มีต่อผู้นำ จะทำให้ผู้นำ/กลุ่มผู้นำ มีบทบาทในการคิดค้นและแสวงหาสู่ทางการสร้างและการใช้ค่านิยมทำให้เห็นถึงเอกลักษณ์ (Identity) ขององค์การของสถาบัน สร้างความรู้สึกผูกพัน ก่อให้เกิดการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ จะทำให้เกิดผลลัพธ์มากขึ้น

3. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในแต่ละระดับ ในแต่ละรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีผลต่อการส่งเสริม และ การพัฒนาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ดีขึ้น

4. การเป็นแหล่งควบคุมทางสังคม ทำหน้าที่ในการบังคับให้มีการปฏิบัติตามกฎ ตามธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น

5. การเป็นแหล่งสนับสนุนครอบครัว ทำให้สมาชิกได้รับการศึกษา และพัฒนาบุคลิกภาพ นำไปสู่การปรับตัวได้ในสังคม และมีสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษา การประกอบอาชีพ

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (Economy Sufficiency)

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชวชิรญาณและพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณในการปรับปรุงแก้ไขและได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเผยแพร่เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อไป

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการ ทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีความสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2542, น. 26 -27)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปรียบเทียบคำว่า “พอเพียง” กับคำว่า “Self-Sufficiency” ว่า

“Self-Sufficiency” นั้น หมายความว่า ผลิตอะไร มีพอที่จะใช้ไม่ต้องไปขอยืมคนอื่นอยู่ได้ด้วยตนเอง ...เป็นไปตามที่เค้าเรียกว่า ยืนบนขาของตนเอง...แต่ว่าพอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านั้นอีก คือคำว่าพอ ก็มีพอเพียงนี้ก็พอแค่นั้นเอง คนเราถ้าพอใจในความต้องการมันก็มีโลกน้อย เมื่อมีโลกน้อยก็เบียดเบียนผู้อื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข

พอเพียงนี้อาจจะมีมาก มีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณ พุดจากก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียงปฏิบัติงานก็พอเพียง... ฉะนั้น ความพอเพียงนี้ก็แปลว่าความพอประมาณและความมีเหตุผล...

(4 ธันวาคม 2541) (อ้างถึงใน สุธเมธ ตันติเวชกุล, 2543, น. 288)

จากพระราชดำรัส เศรษฐกิจพอเพียง มิได้จำกัดเฉพาะของเกษตรกรหรือชาวไร่ชาวนาเพียงเท่านั้นแต่เป็นเศรษฐกิจของทุกคนทุกอาชีพ ทั้งที่อยู่ในเมืองและอยู่ในชนบท ผู้ที่เป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม และบริษัทในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ถ้าจะต้องขยายกิจการเพราะความเจริญเติบโตจากเนื้อของงาน โดยอาศัยการขยายตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป หรือหากจะกู้ยืมก็กระทำตาม

ความเหมาะสม ไม่ใช่กู้มาลงทุนจนเกินตัวจนไม่เหลือที่มั่นให้ยืนอยู่ได้ ต้องรู้จักใช้จ่าย ไม่ฟุ่มเฟือยเกินตัว (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543, น. 288)

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง (Relative Self-Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะเศรษฐกิจขั้นสูงที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้

ดังพระราชดำรัสที่ทรงกล่าวไว้ว่า

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นตอน ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อนโดยวิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการเพื่อให้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้...” (อ้างถึงใน สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543, น. 288)

ดังนั้น การดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง อาจกล่าวได้ว่า เป็นการยึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิต โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง 5 ประการ (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543) คือ

1. พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อม ต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะจิตใจอีกheimต่อผู้ชีวิตด้วยความสุจริตแม้อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จบ้างก็ตาม มิพึงควรท้อแท้ ให้พยายามต่อไป พึงยึดพระราชดำรัส “การพัฒนาคน” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

“...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือ ความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรม และความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายที่แน่อน และบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน...” (อ้างถึงใน สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543, น. 289)

2. พึ่งตนเองทางสังคม ควรเสริมสร้างให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่นได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดและเผยแพร่ให้ได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า

“...เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกันไม่ลดหล่น จึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประสานสัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน” (อ้างถึงใน สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543, น. 289)

3. พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ คือ การส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่นสามารถเลาะแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์

สูงสุดซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างดีเยี่ยม สิ่งดีก็คือ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ซึ่งมีมากมายในประเทศ (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543, น. 289)

4. พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้มีการศึกษา ทดลอง ทดสอบเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสังคมไทย และสิ่งสำคัญสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำรัสที่ว่า

“...จุดประสงค์ของศูนย์ศึกษาฯ คือ เป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าวิจัยในห้องที่ เพราะแต่ละห้องที่ สภาพฝนฟ้าอากาศ และประชาชนในห้องที่ต่าง ๆ ก็มีลักษณะที่แตกต่างกันมากเหมือนกัน...” (อ้างถึงใน สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543, น. 290)

5. พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินก็ยังมีชีวิต ปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถิ่นของตนเองเพื่อการยังชีพ และสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปได้ด้วย (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2543, น. 290)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้มีการขยายความ คำสำคัญต่าง ๆ ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (อ้างถึงใน ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ และคณะ, 2549) ดังนี้

พอเพียง คือ การบริโภคและการผลิตอยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณและมีเหตุผล ไม่ขัดสนแต่ไม่ฟุ้งเฟ้อ

สมดุล คือ การพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม มีความสมดุลระหว่างโลกาภิวัตน์ (Globalization) มีความสมดุลระหว่างภาคเศรษฐกิจกับการเงิน และภาคคนกับสังคมมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ โครงสร้างการผลิตที่สมดุลมีการผลิตหลากหลายใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

ยั่งยืน คือ พอเพียงอย่างต่อเนื่องในทุกด้านโดยเฉพาะด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ภูมิคุ้มกันที่ดี คือ ระบบเศรษฐกิจกับสังคมมีความยืดหยุ่นที่สามารถก้าวทันและพร้อมรับต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ตลอดจนปรับตัวให้สามารถแข่งขันได้ในตลาดโลก การบริหารจัดการที่ดี ซึ่งสามารถป้องกันและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (วิกฤติ) ได้

คุณภาพคน การที่จะพัฒนาเศรษฐกิจทางสายกลางได้ คนต้องมีคุณภาพ พื้นฐานจิตใจ มีความสำนึกในคุณธรรมซื่อสัตย์สุจริต มีเมตตา มีความเมตตาหวังดีให้กันและกันหลักการดำเนินชีวิตมีความอดทนมีความเพียรใช้สติปัญญาตัดสินใจอย่างรอบคอบก่อนทำ มีวินัยภูมิคุ้มกันในการดำรงชีวิต มีสุขภาพดีและมีศักยภาพ ทักษะและความรอบรู้อย่างเหมาะสมในการประกอบอาชีพและหารายได้อย่างมั่นคงและพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าได้อย่างต่อเนื่อง (ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ และคณะ, 2549, น. 19)

จากงานวิจัยการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงของ ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ และคณะ (2549, น. 21-22) เศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายถึงความพอเพียงอย่างน้อย 7 ประการ คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคนในครอบครัวไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง รักเอื้ออาทรผู้อื่น
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง อนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ที่จะเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพ
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง รวมตัวกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจนหรือปัญหาสิ่งแวดล้อม ฯลฯ
5. ปัญญาพอเพียง เรียนรู้ร่วมกัน เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก
6. ตั้งอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง เพราะเศรษฐกิจที่สัมพันธ์และเติบโตจากฐานทางวัฒนธรรม อันหมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อม จึงจะเป็นเศรษฐกิจที่มั่นคง
7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ผันผวนอย่างรวดเร็วจนกระทั่งมนุษย์ไม่สามารถรับได้

แนวคิดความเป็นเพื่อนบ้าน (Neighborhood concept)

สำหรับการศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษา หมู่บ้านห้วยต้นตุ่ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยาครั้งนี้ ได้นำเอาแนวคิดความเป็นเพื่อนบ้านมาประยุกต์ใช้ด้วย จากการศึกษาของ Rupa Sharma (2003) เรื่อง "Sustainability Index for Residential Neighborhoods" ที่อ้างถึงผลการศึกษาของ Mumford (1961), Banerjee & Baer (1984), Rohe & Gates (1985) และ Chaskin (1995) ซึ่งเป็นนักวิชาการที่ทำการศึกษาระบบการวางแผนสำหรับการปฏิบัติการในพื้นที่ที่ให้ความสำคัญกับเรื่องความเป็นเพื่อนบ้านด้วยเหตุผลหลัก ๆ นั่นก็คือ ความเป็นเพื่อนบ้านเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับการที่ผู้คนมารวมตัวและตั้งรกรากในพื้นที่บริเวณเดียวกัน จนเกิดมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันภายในชุมชน หรือ จะกล่าวได้ว่า ความเป็นเพื่อนบ้านเป็นความจริงของสังคมมนุษย์นั่นเอง

ความหมายของ ความเป็นเพื่อนบ้าน (Neighborhoods)

การให้ความหมายของความเป็นเพื่อนบ้านจะมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับบริบทของการวางแผนในแต่ละพื้นที่ว่ามีการกำหนดหน้าที่ของระบบชุมชนนั้นให้เป็นอย่างไร ซึ่งก็จะเกี่ยวข้องกับทุนหลัก ๆ 2 ทุน ได้แก่ ทุนทางสังคม และ ทุนทางเศรษฐกิจ ซึ่งจากการศึกษาของ Rupa Sharma (2003) เรื่อง "Sustainability Index for Residential Neighborhoods" ได้เสนอการให้ความหมายไว้ ดังนี้

1. Social Neighborhood

ความหมายของความเป็นเพื่อนบ้านในมิติทางสังคม หมายถึง ประชาชนที่มีที่อยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียงกัน มีการติดต่อสื่อสารกัน มีการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ความหมายในมิติทางสังคมนั้นสามารถใช้วิธีการสังเกตถึงความเป็นเพื่อนบ้านได้เนื่องจากจะวัดจากการมีปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกภายในบริเวณนั้น อาจจะไม่ใช่เพียงแค่ 1 หรือ 2 หมู่บ้าน เท่านั้น จะเป็นก็หมู่บ้านก็ได้แต่ต้องมีการสื่อสาร มีความสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นสำคัญ

2. Political Neighborhood

ความหมายของความเป็นเพื่อนบ้านในมิติทางรัฐศาสตร์ หมายถึง ประชาชนที่อยู่ภายในเขตการปกครอง หรือ พื้นที่ที่ถูกกำหนดขึ้นเนื่องด้วยสาเหตุจากกลยุทธการบริหารประเทศนั่นเอง ดังนั้น ความหมายในมิติทางรัฐศาสตร์จะใช้เขตแดนเป็นตัวกำหนดความเป็นเพื่อนบ้าน

สำหรับการศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษา หมู่บ้านห้วยตันตุ้ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยาครั้งนี้ ผู้ศึกษาเลือกความหมายของความเป็นเพื่อนบ้านในมิติทางรัฐศาสตร์เป็นหนึ่งในเหตุผลของการกำหนดพื้นที่ในการศึกษา และ ใช้ความหมายของความเป็นเพื่อนบ้านในมิติทางสังคมเป็นหนึ่งในกระบวนการศึกษาครั้งนี้

กรอบแนวคิดในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ :

5 รูปแบบที่สัมพันธ์กัน

(A Conceptual Framework of Unitary Social

Work Practice: 5 Interlocking Models)

ทศนีย์ ลักษณะนิชนัช (2545, น. 7-14) กล่าวว่า นักสังคมสงเคราะห์สงเคราะห์จะปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของการสังคมสงเคราะห์ คือ การพัฒนาคนและสังคม เพื่อนำไปสู่สวัสดิการทางสังคมได้นั้น นักสังคมสงเคราะห์สงเคราะห์จำเป็นต้องเรียนรู้และเข้าใจหลักและวิธีการสังคมสงเคราะห์อย่างถ่องแท้

Ron Baker (1980 อ้างถึงใน ทศนีย์ ลักษณะนิชนัช, 2545, น. 7) ได้เสนอกรอบแนวคิดสำหรับการปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์ ซึ่งมีประโยชน์อย่างมากในการสร้างความเข้าใจในเรื่องการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ ทำให้มองเห็นรูปแบบของศาสตร์และศิลป์ของการสังคมสงเคราะห์ได้อย่างชัดเจน ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ไม่ว่าจะเป็นด้วยวิธีการสังคมสงเคราะห์เฉพาะราย (Social Case Work) วิธีการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน (Social Group Work) วิธีการจัดระเบียบชุมชน (Community Organization) การสำรวจวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ (Social Work Research) และการบริการงานสวัสดิการสังคม (Social Welfare Administration) นักสังคมสงเคราะห์ให้ใช้เป็นความรู้หรือทฤษฎีการปฏิบัติงาน (Practice Theory) ซึ่งสามารถจัดรวมเข้าไว้ในระบบการดำเนินงานสังคมสงเคราะห์ (Action System) และเป็นเครื่องมือในการทำงานของนักสังคมสงเคราะห์เพื่อช่วยเหลือคนและสังคมให้มีสวัสดิภาพ ซึ่งมีอยู่ 5 รูปแบบ ได้แก่

รูปแบบที่ 1 องค์ประกอบพื้นฐานในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์

รูปแบบที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม

รูปแบบที่ 3 กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

รูปแบบที่ 4 กระบวนการปฏิสัมพันธ์กับบุคคล และ

รูปแบบที่ 5 บทบาทของนักสังคมสงเคราะห์

แต่สำหรับการศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษา หมู่บ้านห้วยต้นดู่ ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ครั้งนี้จะขอยกมาเพียงรูปแบบที่ 5 เท่านั้น นั่นก็คือ

รูปแบบที่ 5 บทบาทของนักสังคมสงเคราะห์ (Multi-role Practitioner)

Ron Baker (1980 อ้างถึงใน ทศนีย์ ลักษณะนิพนธ์, 2545, น. 13) อธิบายว่า นักสังคมสงเคราะห์เป็นผู้ปฏิบัติงานที่มีหลายบทบาท (Multi-role Practitioner) ในการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น สามารถจำแนกออกเป็น 3 ลักษณะของการปฏิบัติงานคือ

1. การเป็นผู้ให้บริการโดยตรง (Direct Services) หมายถึง ลักษณะที่ผู้เดือดร้อนไม่ว่าจะเป็นบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน ได้รับความช่วยเหลือจากนักสังคมสงเคราะห์ในบทบาทของการเป็นผู้ให้กำลังใจ (Supporter) ผู้ให้คำปรึกษา (Counselor) ผู้บำบัดรักษา (Therapist) และผู้ดูแล (Care Taker) ส่วนวัสดุการช่วยเหลือให้เป็นเครื่องมือในการทำงาน (Tools) ได้แก่ การให้ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ หรือให้คำปรึกษาแนะนำ การจัดหาบริการมาตอบสนองความต้องการ เช่นทุนการศึกษา ทุนประกอบอาชีพ การฝึกวิชาชีพ การส่งต่อเพื่อขอรับการรักษาพยาบาล เป็นต้น

2. การเป็นผู้ให้บริการโดยอ้อม (Indirect Service) หมายถึง นักสังคมสงเคราะห์ที่ไม่ได้ให้บริการโดยตรงแก่ผู้เดือดร้อน แต่ทำงานอื่น ๆ ที่จะเกื้อกูลให้การจัดบริการสังคมช่วยเหลือผู้เดือดร้อนสัมฤทธิ์ผลอย่างมีประสิทธิภาพ ฉะนั้น นักสังคมสงเคราะห์ระดับนี้จึงมีบทบาทเป็นผู้รวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ปัญหา เสนอแนะแนวทางแก้ไขหรือเป็นนักวิจัย (Researcher) เป็นนักบริหาร (Administrator) ในแง่ของการจัดองค์การให้สามารถอำนวยความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน เช่น ความพร้อมในเรื่องการจัดหาบุคลากร งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และระเบียบปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น หรือเป็นที่ปรึกษา (consultant) สำหรับบุคคลที่มีประสบการณ์ในการทำงานพอสมควรแล้ว จึงอยู่ในฐานะที่จะให้คำแนะนำหรือนิเทศงานให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานได้ทราบถึงแนวทางให้บริการแก่ผู้เดือดร้อนได้อย่างดียิ่ง

3. การเป็นผู้จัดบริการสังคม (Merging social Service) หมายถึง นักสังคมสงเคราะห์ที่ปฏิบัติงานโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะจัดบริการสังคมสนองความต้องการของสังคมโดยรวม เช่น โครงการส่งเสริมวิชาชีพ เป็นต้น นักสังคมสงเคราะห์จะแสดงบทบาทของการเป็นผู้สนับสนุน (Supporter) ให้หลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือร่วมใจในการจัดโครงการบริการต่าง ๆ เช่น ระหว่างองค์การของภาครัฐและเอกชน เป็นคนกลาง (Broker) ระหว่างผู้เดือดร้อนและผู้สามารถให้ความช่วยเหลือได้เป็นผู้ประนีประนอม (Mediator) ระหว่างกลุ่มที่มีความขัดแย้งกันในการแก้ปัญหาของคนและสังคม โดยช่วยเหลือทางแก้ไขที่เหมาะสมและถูกต้อง เป็นผู้ประสาน (coordinator) ระหว่างบุคคล หรือ องค์การที่ให้บริการสังคม ต่าง ๆ เพื่อลดภาระการทำงานซ้ำซ้อนกัน และช่วยให้เกิดประโยชน์อันน่าพึงพอใจและ เป็นผู้ให้ความรู้ (Educator) แก่ประชาชนผู้บริโภคหรือหน่วยงาน

ที่ให้บริการต่าง ๆ ได้มีความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการจัดบริการสังคมแต่ละประเภทขึ้น โดยอาศัยสื่อมวลชน และการประชาสัมพันธ์ เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วม

การสังคมสงเคราะห์ชุมชน และบทบาทนักสังคมสงเคราะห์

(Community Work and The Prototypical

Roles of Community Worker)

การสังคมสงเคราะห์ชุมชน (Community Work) (ทัศนีย์ ลักษณะภิชนชัช, 2545, น. 14) หมายถึง ลักษณะของงานที่นักสังคมสงเคราะห์หรือนักวิชาชีพต่าง ๆ รวมทั้งอาสาสมัครและผู้ช่วยงานสวัสดิการสังคม เข้าไปดำเนินการให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในชุมชนในเรื่องหนึ่งเรื่องใด เป็นการเฉพาะเรื่องหรือหลายเรื่องรวมกัน โดยมีจุดหมายที่จะช่วยให้ประชาชนในชุมชนนั้นมีความเป็นอยู่ดีขึ้นและมีคุณภาพชีวิตสูงขึ้นสามารถพึ่งพาตนเองได้และสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อนบ้าน และชุมชนละแวกใกล้เคียงได้

วัตถุประสงค์ของการสังคมสงเคราะห์ชุมชน (ทัศนีย์ ลักษณะภิชนชัช, 2545, น. 14-15)

1. การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชักนำให้ประชาชนมาร่วมกันคิดร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันวางแผน และร่วมกันดำเนินการจัดบริการที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตประจำวันให้มีขึ้นอย่างจริงจัง
2. การปลูกจิตสำนึกหรือสร้างค่านิยมให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน
3. การสนับสนุนให้ประชาชนรู้จักวางแผนงานเพื่อชุมชน สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนโดยส่วนรวมได้อย่างเป็นที่น่าพอใจ

บทบาทนักสังคมสงเคราะห์ (The Prototypical Roles of Community Worker)

ทัศนีย์ ลักษณะภิชนชัช (2545, น. 174-178) กล่าวว่า นักสังคมสงเคราะห์ที่ทำงานในระดับชุมชน (Community Based Program) มีขอบเขตการทำงานกว้างขวางและบางครั้งเข้าซ้อนกับการทำงานของนักวิชาชีพอื่น เนื่องจากเป็นธรรมชาติของงานที่มีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงสังคมและสถาบันสังคม (Social and Institutional Change) เพื่อจะสร้างสวัสดิภาพสังคม (Social Welfare) ขึ้นในระดับรากเหง้า (Grass Root) ย่อมเกี่ยวพันกับกิจกรรมหลายด้านของชีวิตมนุษย์

ซึ่งนักสังคมสงเคราะห์ได้แก้ไขข้อยุ่งยาก (Constraints) นี้ ด้วยการสร้างและพัฒนาเป็นเทคนิค และทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่น เช่น ทักษะในการติดต่อสัมพันธ์ (Interaction Skills) ทักษะในการ มองทะลุด้านพฤติกรรม (insight Behavior) และทักษะของการตระหนักในตนเอง (Self-Awareness) หรือการมีสติสำนึกได้ และอื่น ๆ ที่นอกเหนือและแตกต่างจากทักษะด้านปฏิสัมพันธ์ใน การบำบัดรักษา (Therapeutic Interaction) โดยทั่วไปนักสังคมสงเคราะห์ชุมชนจะมีบทบาทเป็น นักจัดองค์กรและวางแผน (Organization Planner) ในการรวมกลุ่มประชาชนเข้ามาร่วมใน กระบวนการวางแผนงานและการตัดสินใจที่จะสร้างงานหรือโครงการทางสวัสดิการสังคมขึ้น จะมี บทบาทเกี่ยวข้องกับการบริหารโครงการในการจัดหางบประมาณ ทรัพยากรมาสนับสนุนทั้งบุคลากร และวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนเกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายทางสังคมของหน่วยงานปกครองตั้งแต่ ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศ จะติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลที่มีอำนาจตัดสินใจในระดับต่าง ๆ เพื่อผลักดันให้เกิดโครงการเหล่านั้นขึ้น นักสังคมสงเคราะห์จึงมีบทบาทที่เป็นทั้งคนกลาง (Mediator) เป็นผู้เจรจาแลกเปลี่ยน (Negotiator) เป็นพวกของฝ่ายหนึ่ง (Partisan) ซึ่งจะช่วยให้งานใน ความรับผิดชอบสำเร็จลงได้ตามวัตถุประสงค์

ผลการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

จุติเทพ ยาสมุทร (2543, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องในชุมชนชนบทภาคเหนือ ที่ ชุมชนแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหลากหลาย ของทุนทางสังคมในชุมชนชนบทภาคเหนือ ปัจจัยที่ทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่ได้และการนำทุน ทางสังคมไปใช้งานพัฒนาท้องถิ่นของตน ผลการศึกษพบว่าทุนทางสังคมในชุมชนแม่ทานั้น มีทั้งที่ เป็นรูปธรรมคือ ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทรัพยากรมนุษย์และทุนด้านการเงิน ส่วนทุนที่เป็น นามธรรมได้แก่ ระบบคุณค่า ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุนจากความสัมพันธ์ เป็นเครือข่ายกับภายนอก ในส่วนของปัจจัยที่ทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่ได้ คือ ปัจจัยจากการสืบทอด ปัจจัยกระบวนการจัดการที่ดี ปัจจัยผู้นำ และปัจจัยเครือข่ายสนับสนุน

พีระ ลีวลม ("ศักยภาพของ "ทุนทางสังคม" ของชุมชนไซเบอร์," ออนไลน์, 2543) ได้ ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาศักยภาพของ "ทุนทางสังคม" ของชุมชนไซเบอร์ (A Study of "Social Capital" Potential of Cyber Communities) ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การเกิดทุนทางสังคมใน อินเทอร์เน็ต สอดคล้องกับกลไกการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม โดยปัจจัยของสังคม ทางกายภาพ สามารถมีอิทธิพลต่อลักษณะทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นในกลุ่มสังคมในอินเทอร์เน็ต ดังนั้น กระบวนการ เกิดทุนทางสังคมจึงมีอย่างน้อย 3 ลักษณะ คือ

1. การเกิดทุนทางสังคมที่มีอิทธิพลจากปัจจัยสังคมทางกายภาพ (กระบวนการนำเข้าทุนทางสังคม)
2. การพัฒนาทุนทางสังคมในกลุ่มในอินเทอร์เน็ต (กระบวนการพัฒนาทุนทางสังคมของชุมชนไซเบอร์)
3. การใช้ทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นในอินเทอร์เน็ตสนับสนุนการมีกิจกรรมร่วมกันทางกายภาพ (กระบวนการส่งออกทุนทางสังคม)

โดยองค์ประกอบของ “ทุนทางสังคม” ในแต่ละกระบวนการมีศักยภาพในการสนับสนุนการมีกิจกรรมสาธารณะร่วมกันที่แตกต่างกันไปทั้งลักษณะการสนับสนุน ปัจจัยประกอบค่าศักยภาพและลำดับของค่าศักยภาพในแต่ละองค์ประกอบของทุนทางสังคม

อำภา จันทราภาศ (2543, น. บทคัดย่อ) ที่ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพที่ศึกษา ณ บ้านโป่งนก ตำบลแม่ทะ อำเภอดำรงวิทยะ จ. เชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาทุนทางสังคมที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งผลการศึกษาได้ชี้ว่า ทุนทางวัฒนธรรมชุมชน ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ทุนบุคคลในชุมชน ทุนองค์กรในชุมชน ทุนเครือข่ายและเครือข่ายในชุมชนเหล่านี้เป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน และส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งขึ้น โดยผู้ศึกษายังได้ชี้ให้เห็นปัจจัยที่สนับสนุนทุนทางสังคมเหล่านั้นด้วยว่าเกิดจากปัจจัยภายในชุมชนคือความสัมพันธ์กันที่มีมานาน และการเป็นเครือข่าย และปัจจัยภายนอกคือการเป็นเครือข่ายหรือกลุ่ม สหกรณ์ต่าง ๆ ที่ช่วยเหลือจากบุคคลภายนอกจึงทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ที่จะปรับตัวและต่อรองกับหน่วยงานภายนอกชุมชนได้

การศึกษาของ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2544) ในเรื่องศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้านอำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา พบผลประโยชน์จากการมีธนาคารหมู่บ้าน ได้แก่ เกิดการรื้อฟื้นคุณค่าการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพราะสภาพเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่แทรกเข้าไปในชนบททำให้ทุกคนให้หมู่บ้านต่างต้องทำมาหากินเพื่อความอยู่รอด ความสัมพันธ์แบบเดิมที่ชาวบ้านพบปะสังสรรค์และเยี่ยมเยียนกันและกัน ฯลฯ ลดน้อยลงไปทุกที ธนาคารหมู่บ้านเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความไว้วางใจ ความสามัคคีในการทำงานร่วมกัน อีกทั้งร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานต่าง ๆ ตลอดจนร่วมกันวางแผนสำหรับอนาคตด้วย นอกจากนั้นยังเกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับภายนอก แม้ธนาคารหมู่บ้านจะมีขอบเขตการดำเนินการเฉพาะภายในชุมชนแต่การที่ธนาคารหมู่บ้านมีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นเครือข่ายในชื่อของศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้าน ทำให้การเรียนรู้และเพิ่มประสบการณ์ขยายออกไปอย่างมาก การเรียนรู้ที่สมาชิกได้รับและได้มีการขยายเครือข่ายออกไปนั้นสอดคล้องกับข้อสรุปของ ประเวศ วะสี (อ้างถึงใน กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2544, น. 35) คือ

ชาวบ้านรวมตัวกัน → มีการเรียนรู้ → องค์กรชุมชน → เชื่อมโยงเครือข่าย

นอกจากนั้น กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2544) ยังได้ศึกษาในเรื่องสถาบันการเงินชุมชน จังหวัดพะเยา พบว่า เครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชน หรือ สถาบันการเงินชุมชน ได้มีส่วนช่วยในการเสริมความเข้มแข็งของชุมชนในด้านแนวความคิดที่พึ่งตนเองของชุมชน อย่างเช่นกรณีกลุ่มออมทรัพย์ที่ได้รับแนวคิดไปดำเนินงานกันเอง ทำให้ชุมชนมีกองทุนสวัสดิการที่สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในชีวิตประจำวันเป็นการลดการพึ่งพาจากภายนอกและทำให้เกิดองค์กรและเครือข่ายของประชาชนขึ้นในท้องถิ่น ที่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยการเข้าร่วมในกิจกรรมและเครือข่ายงานพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดผ้าป่าข้าว การทำนารวมเพื่อระดมทุนสำหรับการทำงานพัฒนาและการพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเครือข่าย

ผลการศึกษาระบบการฟื้นฟูทุนทางสังคม กรณีศึกษากลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ บ้านโป่งคำ ตำบลทุ่งพญา อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ของ วรุดมิ โวรรัตน์พันธ์ (2545) พบว่าผลที่ได้จากการขยายเครือข่ายด้วยกระบวนการเรียนรู้ ได้ก่อให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับการย้อมผ้า การทอผ้า และการจัดการวัตถุดิบ นั่นก็คือ ทำให้มีผู้ทอผ้ารายใหม่เกิดขึ้นซึ่งเดิมกลุ่มบุคคลเหล่านี้ไม่มีความรู้เกี่ยวกับการทอผ้ามาก่อน แต่เมื่อมีการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ออกไปยังกลุ่มบุคคลเหล่านี้ทำให้กลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้รับการฝึกฝนและเกิดการเรียนรู้จนสามารถทอผ้าได้ นอกจากนั้นยังทำให้เกิดการพัฒนาทักษะในการทอผ้า สำหรับผู้ที่มีความสามารถในการทอผ้าอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งเป็นการทอผ้าแบบลายธรรมดา แต่เมื่อได้รับความรู้จากการอบรมเชิงปฏิบัติการทำให้บุคคลเหล่านั้นสามารถทอผ้าลายใหม่ ๆ นอกจากนั้นยังได้มีการปรับเปลี่ยนวัสดุที่ใช้ที่ดีขึ้นอีกด้วย อย่างไรก็ตามจากการศึกษาก็พบอีกว่า ในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าย้อมสีธรรมชาตินั้น ได้ก่อให้เกิดภาวคติต่าง ๆ ขึ้น มีทั้งเครือข่ายที่อยู่ในชุมชนใกล้เคียงและเครือข่ายที่อยู่ห่างไกลออกไป ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นต่อมาก็ไม่ได้เป็นเรื่องของการทอผ้าเท่านั้น แต่มีการขยายขอบเขตของกิจกรรมไปเป็นเรื่องอื่น ๆ อาทิเช่น การรวมกลุ่มกันซื้อวัตถุดิบ (ฝ้าย) ซึ่งทำให้ต้นทุนในการผลิตต่ำลง หรือการรวมกันขาย ทำให้มีอำนาจในการต่อรองมากขึ้น มีการทำบุญร่วมกัน มีกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าร่วมกัน ตลอดจนมีกิจกรรมการต่อต้านยาเสพติดร่วมกัน เป็นต้น

อุไรวรรณ พวงสายใจ (2545, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนที่ได้ศึกษา ณ หมู่บ้านสันป่ายาง หมู่ที่ 2 ตำบลสันป่ายาง อำเภอมะแมง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนกับความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ซึ่งผลการศึกษาที่ได้ในส่วนทุนทางสังคมนั้น ผู้ศึกษามองทุนทางสังคมที่เกิดในชุมชนมี 2 ระดับ คือ ทุนทางสังคมภายในชุมชน อันได้แก่ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนบุคคล ทุนองค์กรหรือกลุ่ม ทุนเครือข่ายและทุนทางการศึกษาเรียนรู้ ส่วน

ทุนทางสังคมภายนอกชุมชนได้แก่ นโยบายโครงสร้างการบริหารงานของภาครัฐบาล ทุนสวัสดิการ ทุนทางเศรษฐกิจ (ทุนทรัพย์สิน ส่งเสริมอาชีพ และการตลาด) ทุนทางการศึกษา (ทุนทรัพย์สินและบริการ ด้านการศึกษา) ทุนบุคคล (เจ้าหน้าที่จากภาครัฐและเอกชน) และจากทุนทางสังคมเหล่านี้เอง ผู้ศึกษาจึงนำไปมองเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับความเข้มแข็งขององค์กร ชุมชน พบว่า ทุนภายในชุมชนเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้องค์กรชุมชนเข้มแข็งได้ โดยเฉพาะ ถ้านำมาใช้ในส่วนของการบริหารจัดการองค์กร ก็จะทำให้องค์กรเรียนรู้ที่จะปรับตัวและสร้าง อำนาจต่อรองกับภายนอกได้ รวมทั้งในทางกลับกันองค์กรชุมชนก็สามารถใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ เหล่านั้นได้อย่างคุ้มค่าด้วย จึงทำให้ดูเหมือนว่าทุนทางสังคมกับองค์กรชุมชนมีความสัมพันธ์ที่ไม่ สามารถแยกออกจากกันได้

ในแวดวงทางวิชาการของประเทศไทยได้มองว่าทุนทางสังคมจะเป็นสิ่งที่มาเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคมไทยได้โดยมีการนำเสนอไว้ในบทความเรื่อง ทุนทางสังคม : รากฐาน ความเข้มแข็งของชุมชนว่า ทุนทางสังคมในบริบทของประเทศไทยนั้นได้แฝงอยู่และเป็นส่วน ประกอบที่สำคัญของแหล่งต่าง ๆ ดังนี้ (อ้างถึงใน กนกวรรณ จินานุวัฒนา, 2546, น. 29-30)

1. วัฒนธรรมชุมชน เป็นสิ่งผูกพันแนบแน่นกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้นเป็นสิ่ง สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการคิด การมองโลก ความเชื่อและจิตสำนึกที่สัมพันธ์กับบุคคลในระดับปัจเจก บุคคล อันได้แก่ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรม และประเพณีต่าง ๆ ตามแต่ละเชื้อชาติ ซึ่งมอง ว่าวัฒนธรรมคือ “ทุน” ดังนั้น การสร้างและรักษาให้วัฒนธรรมดำรงอยู่ก็จะช่วยให้เกิดการพัฒนา คนได้มากกว่าการเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจและมองว่าชุมชนมีวัฒนธรรมอยู่แล้ว และ วัฒนธรรมในชุมชนก็สามารถเป็นแหล่งพลังในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาคนไปสู่การพัฒนาชุมชน ได้อย่างดี

2. กฎจารีตประเพณี เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นที่หล่อหลอมจากประสบการณ์ ของคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งเป็นสำนึกรวมของคนในชุมชนที่มุ่งสร้างระบบขึ้นมา เพื่อดูแลควบคุม ชุมชนให้ดำเนินชีวิตไปตามระบบคุณค่าและระบบคิดของชุมชนนั้น

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสั่งสมกันมา เช่น ภูมิปัญญาด้าน เกษตรกรรม การแพทย์พื้นบ้าน ศิลปหัตถกรรม และการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ องค์ความรู้เหล่านี้ กลั่นกรองจากประสบการณ์ที่ละเอียดลึกซึ้งและ แนบแน่นกับธรรมชาติอย่างแยกไม่ออก

4. ระบบกรรมสิทธิ์ การจัดการรวมกันและการจัดการทรัพยากรของชุมชนได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งในหลายชุมชนจะถือว่าเป็นทรัพยากรส่วนรวมที่จะมีพิธีกรรมทางศาสนา เป็นกลไกการจัดการทรัพยากรโดยความร่วมมือของชุมชนเพราะชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน

5. ระบบความสัมพันธ์ที่ลักษณะทางการเป็นครอบครัวเครือญาติ โดยมีความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามตกทุกข์ได้ยาก ซึ่งในบริบทของชุมชนชนบทไทยจะพบเห็นได้มากและเป็นโครงสร้างสำคัญที่จะยึดโยงชุมชนไว้ให้เข้มแข็งไม่แตกสลายจากการกระทบจากภายนอกได้ง่าย

6. ทรัพยากรบุคคล ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ผู้นำชาวบ้าน พระ ผู้อาวุโส ผู้นำเกษตรกร และปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งท่านเหล่านี้มีความสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและกลุ่มองค์กรชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะ อาจเป็นกลุ่มที่ร่วมกันทางความคิด กลุ่มอาชีพ ศาสนาซึ่งถือว่ากลุ่มเหล่านี้สามารถช่วยในการพัฒนาและขยายเครือข่ายได้

ณัฐกานต์ จิตรวัฒนา (2546, น. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง "พัฒนาการทุนทางสังคมของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ บ้านโป่งคำ ตำบลดู่พงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน" ได้ศึกษาพบว่าสภาพแวดล้อมทั้งในและนอกชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการทุนทางสังคม อันได้แก่ระบบคิด วิธีปฏิบัติและผลลัพธ์ รวมทั้งผลกระทบที่มีต่อคนในชุมชน ซึ่งการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ช่วยให้กระบวนการทุนทางสังคมขับเคลื่อนไปได้นั้น มาจากปัจจัยทางด้านผู้นำ หรือทุนมนุษย์ ทุนทางทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ความเป็นเครือญาติ ความเชื่อ ค่านิยมในเรื่องเดียวกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน การช่วยเหลือกัน ความไว้วางใจกัน และกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีส่วนช่วยลดต้นทุนในการดำเนินกิจกรรมอีกด้วย ส่วนปัจจัยในเชิงลบที่มีผลต่อกระบวนการทุนทางสังคม ได้แก่ เรื่องของตลาด เรื่องราคาของผลิตภัณฑ์ ที่กลุ่มยังต้องการแสวงหากำไรจากการทอผ้าโดยที่เน้นปริมาณมากกว่าคุณภาพ ซึ่งจะเน้นเรื่องมูลค่า ในขณะที่เดียวกันทางกลุ่มทอผ้าก็ต้องการที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติด้วย ผลจากการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มทอผ้า ทำให้ทุนของชุมชนเพิ่มขึ้น และก่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่ม เช่น การที่ชุมชนมีเงินออมมากขึ้น มีรายได้จากการทอผ้าเพิ่มขึ้น ลดต้นทุนจากการใช้วัสดุธรรมชาติ และยังพบว่า การทอผ้าสามารถเป็นสื่อกลางในการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนและนอกชุมชน ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเอง กลุ่ม และชุมชนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

ธนพล พรหมสูงษ์ (2546, น. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง "ความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมกับการจัดการป่าชุมชนไพร : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนปลักไม้ลาย ตำบลทุ่งขวาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม" ผลการศึกษาพบว่า วิธีการจัดการป่าชุมชนไพรของชุมชนปลักไม้ลายเป็นลักษณะของการทำงานแบบพหุภาคีระหว่างพระสงฆ์ หน่วยงานภายใน และหน่วยงานภายนอกชุมชน โดยพระสงฆ์เป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ ในการจัดการป่าชุมชนไพร อาทิ การเป็นผู้นำด้านการพัฒนาจิตใจ ผู้นำด้านการอนุรักษ์ และบทบาทของการเป็นผู้ให้การศึกษา ส่วนหน่วยงานภายในอันได้แก่ สมาชิกในชุมชน หน่วยสาธารณสุขและโรงเรียน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

สำหรับหน่วยงานภายนอก ได้แก่ มหาวิทยาลัยศิลปากร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ชมรมแพทย์แผนไทย และกระทรวงสาธารณสุข ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการให้การสนับสนุนทางวิชาการ และงบประมาณ การศึกษาได้เสนอแนะว่า การทำงานด้านอนุรักษ์ป่าสมุนไพรที่ต้องอาศัยองค์ความรู้แบบสหวิทยาการ ต้องอาศัยการทำงานแบบพหุภาคี ที่มีหลายหน่วยงานมาร่วมทำงานด้วยกัน และควรมีการใช้กระบวนการทุนทางสังคมในการทำงาน โดยอาจจะเริ่มจากผู้นำธรรมชาติ ได้แก่ พระสงฆ์และหน่วยงานต่าง ๆ

การศึกษาของ ดีปา นารายัน และ แลนท พิตเชตต์ (Deepa Narayan and Lant Pritchett, 1977 อ้างถึงใน รัตนพงษ์ จันทรวงษ์, 2546, น. 72) ทำการศึกษา 84 หมู่บ้านในแทนซาเนีย (Tanzania) พบว่า ทุนทางสังคมมีประโยชน์ต่อปัจเจกบุคคลและชุมชน ทุนทางสังคมสามารถเป็น "ทุน" ในการสร้างรายได้ และเป็น "สังคม" ที่สะท้อนให้เห็นว่ารายได้ของครัวเรือนขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในชุมชน เพราะในชุมชนความสัมพันธ์ในเครือญาติ เพื่อน และเพื่อนบ้าน เป็นตาข่ายความมั่นคงทางสังคม (safety net) ที่สำคัญ ซึ่งสามารถทดแทนตาข่ายความมั่นคงอย่างเป็นทางการได้ ยกตัวอย่างเช่น ความไว้วางใจในสังคมและการทำงานร่วมกันจะช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ได้ การมีบรรทัดฐานและค่านิยมร่วมกันจะช่วยลดความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้นและลดการหลบหลีกการทำงานส่วนรวมได้ การเข้าถึงข้อมูลและเครดิตอย่างไม่เป็นทางการช่วยลดต้นทุนทางธุรกรรม ทำให้มีโอกาสทางธุรกิจมากขึ้น และสุดท้ายทุนทางสังคมช่วยให้คุณภาพการศึกษาดีขึ้น การรักษาสุขภาพและเข้าถึงบริการทางสาธารณสุขดีขึ้น ซึ่งงานศึกษาชิ้นนี้เป็นที่อ้างอิง และเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาทุนทางสังคมในเวทีธนาคารโลกและองค์กรอื่น ๆ

การศึกษาของ มาเคล ฟาแชมปี และ บาร์ท มิน ในปี ค.ศ. 1999 (อ้างถึงใน รัตนพงษ์ จันทรวงษ์, 2546, น. 73) เรื่อง "ทุนทางสังคมและบริษัทในการค้าการเกษตร" พบว่า ทุนทางสังคมให้ผลตอบแทนต่อธุรกิจเหมือนกับทุนทางกายภาพและทุนมนุษย์ และปัจจัยทุนทางสังคมที่ทำให้ธุรกิจประสบความสำเร็จ ได้แก่ ความสัมพันธ์กับพ่อค้าคนอื่นเพื่อลดต้นทุนธุรกรรม ความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่ช่วยในเวลาที่เกิดร้อนได้ อีกทั้งยังพบว่าพ่อค้าสินค้าทางการเกษตรส่วนใหญ่มักเน้นการทำธุรกิจให้มีความสัมพันธ์มากกว่าจะหวังกำไรสูงสุด และพ่อค้าคนใดที่มีเครือข่ายมากจะขายได้มากได้กำไรมาก และใครที่มีทุนทางสังคมไม่มากพอ ธุรกิจก็จะไม่เติบโต

ในงานวิจัยของ อมรา พงศาพิชญ์ และ เบญจา ยอดดำเนิน แอดดิก ในปี ค.ศ. 2000 (อ้างถึงใน รัตนพงษ์ จันทรวงษ์, 2546, น. 75-76) ซึ่งได้แสดงผลการศึกษาในเอกสาร เรื่อง "การตรวจสอบทางสังคมประเทศไทย : ทุนทางสังคมและวิกฤติ" (Thailand social monitor: social capital and the crisis) การศึกษาครั้งนี้เพื่อประเมินผลกระทบทางวิกฤติที่มีต่อทุนทางสังคมในประเทศไทย โดยทุนทางสังคมในที่นี้หมายถึง "การที่เชื่อมโยงให้สังคมอยู่ด้วยกันได้" ซึ่งสามารถ

ปรากฏในหลายรูปแบบตั้งแต่ในระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับชาติ ทูทางสังคมประกอบ ด้วยองค์กรทั้งเชิงราบและองค์กรที่มีลำดับชั้น สถาบันขนาดใหญ่ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เครือข่ายต่าง ๆ ที่ค่านิยมและบรรทัดฐานของกลุ่มส่งผลกระทบทั้งดีและร้ายต่อผลิตภาพทางเศรษฐกิจ ของครอบครัว ชุมชน และประชาสังคม ทูทางสังคมได้รับการยอมรับจากนานาชาติว่าเป็น ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ช่วยอำนวยความสะดวกให้เกิดระบบการศึกษาที่ดีขึ้น กระตุ้นเศรษฐกิจ ประชากรสุขภาพดีขึ้น ลดอาชญากรรม การจัดการสิ่งแวดล้อม และนำไปสู่การมีรัฐบาลที่มี ประสิทธิภาพ นอกจากนั้น ทูทางสังคมยังแสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการรองรับคนตกงานและ ภาวะค่าจ้างตกต่ำได้อีกด้วย การศึกษามุ่งประเด็นศึกษาในช่วงวิกฤตที่เกิดขึ้น และศึกษาว่า ทูทาง สังคมได้รับผลกระทบอย่างไร ลดลงหรือเพิ่มขึ้น และในการค้นหาตาข่ายความมั่นคงทางสังคม (social safety net) รวมทั้งเสนอแนะนโยบายในการสร้างระบบป้องกันทางสังคมในประเทศไทย ทั้งใน ระดับครอบครัวและชุมชน ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อทูทางสังคม ได้แก่ ศักยภาพของรัฐบาลในการ ทำหน้าที่ทางการเมือง เช่น การบังคับใช้กฎหมาย ตรวจสอบและประเมินผล การเปลี่ยนแปลงใน นโยบายสาธารณะโครงสร้างระบบราชการ ความไม่เท่าเทียมกันของกลุ่มสังคม ความไวเนื้อเชื้อใจ ของพลเมือง เป็นต้น ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น รายได้จากการส่งออก เงินตราต่างประเทศ รายได้ แรงงาน การจ้างงาน ความยากจนและความไม่เท่าเทียมกันทางรายได้ เงินเฟ้อ เงินฝืด เป็นต้น และปัจจัยทางอุดมคติ เช่น ค่านิยม บรรทัดฐาน ความเชื่อทางศาสนาประเพณีและวัฒนธรรม เป็นต้น นักวิจัยกล่าวว่ายังไม่อาจสรุปได้ว่าทูทางสังคมไทยเพิ่มขึ้นหรือลดลงโดยรวม เพราะจากการศึกษาในช่วง 1998-1999 พบว่าทูทางสังคมในประเทศไทยบางส่วนลดลง โดย สะท้อนจากการมีอาชญากรรมเพิ่มมากขึ้น มีแนวโน้มฆ่าตัวตายมากขึ้น มีการจرائمเพิ่มมา กขึ้น การทำแท้งที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น เด็กกำพร้า พ่อแม่บางคนหนีไปดื่มสุรา ติดยาเสพติด เด็ก เข้าสู่วงจรยาเสพติดและโสเภณีมากขึ้น ซึ่งอาจส่งผลกระทบยาวต่อประเทศ ในขณะเดียวกันก็พบว่า ครอบครัวไทยยังคงยืนหยัดอยู่ด้วยกันและประคองกันตลอดช่วงวิกฤติ ครอบครัวต่าง ๆ ใช้เงินตาม ความจำเป็นเท่านั้น เช่น การศึกษาของบุตร การดูแลสุขภาพ ไม่ใช่จ่ายสุรุ่ยสุร่าย แม้จะมีการให้ ของขวัญของฝากบ้างก็เป็นตามธรรมเนียม แต่ไม่มากนัก ส่วนชุมชนต่าง ๆ ก็มีการปรับตัวเพื่อช่วยเหลือ ตนเองในภาวะวิกฤติ เช่น ตั้งกลุ่มหรือองค์กรออมทรัพย์และกลุ่มการผลิต และบางกลุ่มก็มีสมาชิก เพิ่มมากขึ้น รัฐบาลเองก็ให้การสนับสนุนการขับเคลื่อนในระดับชุมชนอย่างมาก เช่น การพัฒนาตาม แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 เศรษฐกิจชุมชน สวัสดิการชุมชน การจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและการอนุรักษ์วัฒนธรรม การสร้างเครือข่ายและการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน และการแก้ปัญหาเร่งด่วน จากการศึกษาวิจัยพบว่ามีชุมชนเสนอโครงการขอทุนเพื่อพัฒนาชุมชน เพิ่มขึ้น โดยสิ้นปี พ.ศ. 2543 มีชุมชนผู้ได้รับประโยชน์กว่า 2,000 แห่ง โครงการเศรษฐกิจชุมชนของ

กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นโครงการตามกระแสพระราชดำริเรื่องทฤษฎีใหม่ เป็นทางเลือกของการดำเนินชีวิตแบบที่ไม่ต้องพึ่งพิงภายนอกและตลาดโลกมากเกินไป ขณะที่กรมพัฒนาชุมชนก็มีโครงการเป้าหมาย 5 ประเภท คือ การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ ตลาดชุมชน ร้านค้าชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน ส่วนสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองก็มีส่วนช่วยในการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนอีกด้วย จากการศึกษาข้างต้น สามารถสรุปว่าการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทยเป็นการปรับตัวที่แตกต่างจากประเทศอื่น ๆ และทุนทางสังคมที่ลดลงอาจมิใช่เกิดจากวิกฤติเศรษฐกิจในปี ค.ศ. 1997 (พ.ศ. 2540) แต่อาจเกิดจากการเปลี่ยนแปลงบรรทัดฐานและค่านิยมจากกระบวนการ การเป็นเมือง การเข้าสู่อุตสาหกรรม และการอพยพย้ายถิ่น และวิกฤติที่เกิดขึ้นเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้สถานการณ์แย่ลง ดังนั้น นักวิจัยจึงเห็นว่า ตาข่ายความมั่นคงทางสังคมอาจจะบกพร่อง และอาจส่งผลร้ายต่อสังคม แต่กลุ่มองค์กรระดับชุมชนต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จ การที่องค์กรพัฒนาเอกชนได้มีบทบาทมากขึ้น การมีกลุ่มเยาวชนเพิ่มขึ้น การมีกิจกรรมภายใต้การสนับสนุนของกองทุนการลงทุนเพื่อสังคมก็อาจเป็นตัวบ่งชี้ถึงความเป็นไปได้ที่กลุ่มองค์กรระดับท้องถิ่นจะสามารถสนับสนุนได้ และการสนับสนุนจากรัฐบาลอีกฝ่ายหนึ่ง อีกทั้งการสร้างค่านิยมการพึ่งตนเอง และสานความสัมพันธ์ในครอบครัวก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญด้วย

การศึกษาของ Sue Kilpatrick and Rowen a Bell (2000 อ้างถึงใน กนกวรรณ จินนุวัตร, 2546, น. 28) ที่มองทุนทางสังคมในการเข้ามาช่วยและสร้างความสำเร็จให้กับธุรกิจขนาดเล็ก โดยเริ่มต้นจากการให้ความสำคัญที่ทักษะและความสามารถส่วนบุคคลที่นำเข้ามาใช้ในการบริหารงานของบริษัขนาดเล็ก โดยยกตัวอย่างกรณีศึกษาที่บริษัท Executive Link ที่เป็นแหล่งรวมบริษัทขนาดเล็กที่ดำเนินงานเกี่ยวกับธุรกิจฟาร์มในประเทศออสเตรเลียพบว่า เพราะการดึงบุคคลต่าง ๆ ในบริษัทให้เข้ามาพบปะสังสรรค์แบบไม่เป็นทางการโดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่แต่ละคนมีเพื่อเป็นการช่วยสร้างพลังให้บริษัทได้เรียนรู้ที่จะปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ถูกได้ รวมทั้งตัวพนักงานผู้ร่วมงานยังใช้ความสามารถทำงานเป็นกลุ่มได้และมีความมั่นใจเพิ่มขึ้น อันส่งผลให้การติดต่อสื่อสารเพื่อพัฒนางานภายในบริษัทเป็นไปด้วยดี เพราะการพบปะทำกิจกรรมที่ทาง บริษัท Executive Link จัดขึ้นนั้นเพื่อให้พนักงานรู้จักตนเอง รู้จักคนอื่นเพื่อแบ่งปันความคิด ประสบการณ์ และช่วยเหลืองานกันในเรื่อง ซึ่งผลการศึกษาที่ได้บ่งชี้ว่า ทุนทางสังคมจะเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ซึ่งในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มนี้เองที่ต้องมีการนำบรรทัดฐานของการช่วยเหลือ (norm of reciprocity) มาช่วยทำให้เกิดประโยชน์กับกลุ่ม จากจุดนี้จะเห็นได้ว่าด้วยความสามารถในตัวของแต่ละคน และการเข้ามาปฏิสัมพันธ์กันของกลุ่มต่าง ๆ นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของกลุ่มในชุมชนไทยที่ตัวผู้นำชุมชนได้สะท้อนให้เห็นภาพที่ชัดเจนว่ามีบทบาทอย่างมากในการดึงให้คนอื่น ๆ อีกหลายคนในชุมชนและกลุ่มเครือข่ายอื่น ๆ ที่มีความสามารถต่างกัน

สามารถมาร่วมกันใช้ความสามารถในลักษณะที่ร่วมมือประสานกัน เพื่อให้งานที่มีจุดหมายร่วมกันนั้นประสบความสำเร็จได้

ผลการศึกษาเรื่อง “การจัดทำกรอบตัวชี้วัดทุนทางสังคมไทย” ของชินันท์ ลีเนบรจ และคณะ, 2547 พบว่า ตัวแปรที่สามารถใช้เป็นตัวบ่งชี้มิติทางทุนสังคมในแต่ละมิติ ได้แก่ มิติด้านกลุ่มและเครือข่าย ตัวแปรบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ การมีกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาสาสมัคร กลุ่มอาชีพ ธนาคารเพื่อการเกษตร และกลุ่มชุมชนในหมู่บ้าน การเป็นสมาชิกของกองทุนหมู่บ้าน ธนาคารเพื่อการเกษตร และกลุ่มผู้สูงอายุ และการขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน เพื่อนนอกชุมชน และจากกรรมการกลุ่มที่เป็นสมาชิก

มิติด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตัวบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ การให้ความร่วมมือ โดยสละเวลา แรงงาน และเงิน ความไว้วางใจที่ท่านมีต่อนายอำเภอ พัฒนาการ และหมอ/พยาบาล

มิติด้านกิจกรรมร่วม และความร่วมมือ ตัวบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ ความคิดเห็นต่อการร่วมแรงร่วมใจกันแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน

มิติด้านข่าวสารและการสื่อสาร ตัวบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ ความไว้วางใจต่อข้อมูลจากสื่อมนุษย์

มิติด้านการรวมกลุ่มทางสังคมและการผนวกเข้าร่วม ตัวบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ ความแตกต่างของสมาชิกกลุ่มในด้านการศึกษา สถานภาพทางสังคม/ตำแหน่งหน้าที่ และความเชื่อทางการเมืองก่อให้เกิดปัญหา

มิติด้านการมีอำนาจ และกิจกรรมการเมือง (empowerment and political action) ตัวบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ ความคิดเห็นต่อการออกไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และความสามารถในการปรับปรุงวิถีชีวิต และสถานภาพของตัวเอง และ มิติของทุนทางสังคมที่มีความสำคัญ (เรียงลำดับจากมากไปน้อย) เมื่อพิจารณาจากน้ำหนักปัจจัยเป็นเกณฑ์ ได้แก่ มิติด้านกลุ่มและเครือข่าย, มิติด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน, มิติด้านการรวมกลุ่มทางสังคม และการผนวกเข้าร่วม, มิติด้านกิจกรรมร่วม และ ความร่วมมือ, มิติด้านการมีอำนาจ และกิจกรรมการเมือง และ มิติด้านข่าวสารและ การสื่อสาร

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ สรุปว่า การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกในกลุ่ม มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความไว้วางใจและส่งผลให้เกิดเป็นผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจขึ้นได้เป็นทุนทางสังคม

สำหรับการศึกษาเรื่องการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษา หมู่บ้านห้วยต้นดุ่ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

ผู้ศึกษาจะทำการศึกษาทุนทางสังคมตามมิติทุนทางสังคมของ Narayan และ Cassidy (2001 อ้างถึงใน ชวินทร์ ลีนะบรรจง และคณะ, 2547) ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้

1. ลักษณะของกลุ่ม ตัวบ่งชี้ ได้แก่ ความเป็นเครือญาติ, มีการให้ความช่วยเหลือทางการเงิน, มีความเชื่อ, มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ,
2. กฎเกณฑ์ทั่วไป ตัวบ่งชี้ ได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน, ความไว้วางใจต่อกัน, ความยุติธรรมต่อกัน
3. ความร่วมมือ ตัวบ่งชี้ ได้แก่ การทำงานด้วยกัน
4. การติดต่อสื่อสาร ตัวบ่งชี้ ได้แก่ การพบปะกันพูดคุยกัน, มีโอกาสในการพบปะกันในงานพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อ มีการติดต่อกับหมู่บ้านอื่น มีการติดต่อ กับหน่วยงานราชการและเอกชน
5. การติดต่อกันของสมาชิกกลุ่ม ตัวบ่งชี้ ได้แก่ การติดต่อสื่อสาร ข้อมูล ข่าวสารต่าง ๆ
6. อาสาสมัคร ตัวบ่งชี้ ได้แก่ การมีอาสาสมัคร การช่วยเหลือผู้อื่น การให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน, การเสียสละเพื่อส่วนรวม
7. ความไว้วางใจ ตัวบ่งชี้ ได้แก่ ความไว้วางใจในครอบครัว, ความไว้วางใจในเพื่อนบ้าน, ความไว้วางใจในเจ้าหน้าที่ของรัฐ

กระบวนการทำงานของผู้ศึกษาในพื้นที่ ผู้ศึกษาจะประยุกต์ใช้ทักษะการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ (procedural skill) และ ทักษะปฏิสัมพันธ์ (interactional skill) (สุรางค์รัตน์ วศินารมณ, 2542, น. 16-17)

ทักษะการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ (procedural skill) คือ กระบวนการจัดเก็บข้อมูล ซึ่งจะใช้ทักษะการฟัง การสังเกต การจดบันทึก

ทักษะปฏิสัมพันธ์ (interactional skill) หรือ ก็คือ การประพฤติดิปฏิบัติทั้งหลายที่ผู้ศึกษาจะสามารถโต้ตอบกับความต้องการของบุคคลและกลุ่มได้อย่างเหมาะสม ซึ่งก็จะได้แก่ ทักษะเรื่องการยอมรับ, การเชื่อมโยง, การชี้ให้เห็นข้อจำกัด, การให้แนวทางและการตีความ

ทักษะทั้ง 2 ประเภทจะช่วยให้ผู้ศึกษาเห็นความชัดเจนในกรอบการศึกษาเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นทักษะการสร้างสัมพันธภาพที่ดี หรือ การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับประชากรกลุ่มเป้าหมาย และชาวบ้านในพื้นที่ก็มีความสำคัญอย่างมากในการได้มาซึ่งข้อมูลและการได้รับความร่วมมือในการศึกษา

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมเพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีเศรษฐกิจพอเพียงกรณีศึกษา หมู่บ้านห้วยต้นดุ่ม ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

